

DOI: 10.35774/econa2022.02.101

JEL classification: H56, L50, O14, O25

UDC: 338.2

Юрій КИНДЗЕРСЬКИЙ

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
відділ економічного зростання та структурних змін в економіці,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Україна
E-mail: Kindzerskyi@nas.gov.ua
ORCID ID: 0000-0002-4432-6526
ResearcherID: <https://publons.com/researcher/3330112/yurii-kindzerskyi/>

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Війна Російської Федерації проти України спонукає до переосмислення моделі політики реформування національного господарства, що проводилась впродовж останніх десятиліть і зумовила суттєве технологічне і економічне відставання країни, зробила її вразливою до зовнішньої агресії. Прорахунки політики, насамперед у питаннях розбудови промисловості, мають бути ураховані при формуванні напрямів повоєнного відновлення.

Мета. Виявити ключові виклики і окреслити особливості формування політики повоєнного відновлення промисловості України.

Результати. Показано винятково важливе значення промисловості для стійкості і стану економіки як у мирний, так і у воєнний період. Проаналізовано ключові показники індустріального розвитку України у довоєнний період, що засвідчують її суттєву відсталість від розвинених країн. На цьому тлі проаналізовано і порівняно між собою підходи до формування і реалізації політики розбудови промисловості в розвинених країнах та в Україні. Коротко охарактеризовано суть сучасного державного підприємництва та показано його важливу роль у забезпеченні ефективних економічних та індустріальних перетворень в розвинених країнах. Звернуто увагу на необхідність комплементарного поєднання структурних та фундаментальних факторів розвитку та виділення його стратегічних пріоритетів у здійсненні державного підприємництва. Визначено основні недоліки економічної політики України, що зумовили деіндустріалізацію та відставання у довоєнний період, суть яких зводиться до лібералізації та дерегуляції господарських відносин при одночасному запереченні активної ролі держави у економічних перетвореннях і нехтуванні структурними і фундаментальними факторами розвитку. Показано «вузькі місця» економіки України, що проявились під час війни і призвели до масштабних економічних втрат. Звернуто увагу, що подолання наслідків війни та повоєнне відновлення не слід здійснювати подовженням довоєнних підходів до управління економікою. Запропоновано можливості імплементації моделі державного підприємництва для забезпечення ефективного відновлення та прискореного розвитку вітчизняної економіки. У зв'язку з цим виділено стратегічні пріоритети розбудови країни, відповідні їм секторальні пріоритети промисловості, її етапи відновлення та основні організаційні заходи, які має вжити держава для реалізації цих пріоритетів.

Ключові слова: війна; повоєнне відновлення; економічна політика; державне підприємництво; промисловість; індустріалізація.

Вступ

Жорстока повномасштабна воєнна агресія Російської Федерації проти суверенної України, розпочата у лютому 2022 р., завдала глибоких людських страждань, колосальних руйнувань і

збитків національному господарству, поставила питання не лише політичного існування країни, але й фізичного виживання українців. Проте війна рано чи пізно має завершитись нашою перемогою і постане питання повоєнної відбудови зруйнованих міст

© Юрій Кіндзерський, 2022

Отримано: 06.05.2022 р.

Рекомендовано до друку: 11.05.2022 р.

Опубліковано: 19.05.2022 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С. 101-117. DOI: 10.35774/econa2022.02.101

і національної економіки. Сьогодні є чимало думок щодо напрямів і політики такого відновлення, проте спільним у цих думках є усвідомлення необхідності розбудови якісно іншої господарської системи порівняно з тією, що була до війни і зумовила суттєву економічну, технологічну і воєнну відсталість країни, її неспроможність самостійно чинити гідний опір агресору. Очевидно, що без відновлення і розбудови власного промислового виробництва, здатного подолати цю відсталість, не обійтись. До початку російсько-української війни питанням розвитку промислового виробництва приділялось чимало уваги вітчизняними ученими [1–5]. Проте війна і спричинені нею руйнування змушують переглядати традиційні для мирного часу підходи до політики розбудови вітчизняної індустрії.

Мета статті

Мета статті – виявити ключові виклики і окреслити особливості формування політики повоєнного відновлення промисловості України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Цілеспрямоване руйнування та знищення важливих великих промислових, інфраструктурних та логістичних об'єктів цивільного та воєнного значення стало однією з ключових тактичних цілей воєнної агресії з боку Російської Федерації по відношенню до України, що проявляється у постійному масованому нанесенні ракетних та авіаційних ударів по цим об'єктам, наполегливих спробах захопити промислові міста на сході країни. Ця тактика окупантів спрямована на швидкий підрив економічного потенціалу країни і позбавлення її спроможності ефективно і довго протистояти агресії. Крім того вона переслідує мету створення гуманітарної катастрофи, оскільки знищенню піддаються підприємства, чия діяльність безпосередньо пов'язана із життєзабезпеченням цивільного населення міст і країни загалом.

Від стану промисловості, ступеню її руйнації і збереження як у галузевому, так і у просторовому вимірі, напряму залежить швидкість і якість повоєнного відновлення економіки країни, житлової та комунальної інфраструктури, відновлення зайнятості та

доходів населення. Слід звернути увагу, що питання повоєнного відновлення промисловості категорично не повинно розглядатися лише у контексті повернення виробництва до довоєнних характеристик. Таке відновлення має стати "вікном можливостей" для створення сучасної, розвиненої промисловості у продуктовому, структурному, технологічному, організаційному плані, характерному для індустріально розвинених країн світу.

Слід визнати, що довоєнна слабкість і відсталість економіки України безпосередньо пов'язана із занепадом вітчизняного промислового виробництва, його деіндустріалізацією, неналежною і неадекватною увагою з боку уряду до проблем промислового виробництва впродовж останніх трьох десятиліть. Цілком очевидно, що така слабкість виступила значимою вихідною передумовою для планування Російською Федерацією загарбницької воєнної кампанії в Україні, оскільки наша країна суттєво, багатократно поступається своїм економічним і промисловим потенціалом не лише країні-агресору, але й практично усім розвиненим країнам світу. З початком воєнної агресії це гостро далось взнаки в першу чергу з точки зору відсутності в нашій державі власного сучасного озброєння, що мало б вироблятися у достатніх для оборони обсягах на підприємствах вітчизняного ОПК, та зумовило наполегливі звернення керівництва України саме до індустріально розвинених країн-союзників щодо постачання зброї та матеріально-технічної допомоги армії.

В розвинених країнах на відміну від України розбудова промисловості перебуває серед ключових пріоритетів. Тому наша країна за ключовими показниками індустріального розвитку багатократно поступається їм. Наприклад, за даними ЮНІДО обсяги доданої вартості переробної промисловості (ДВПП) на душу населення в Україні у 2018 р. майже у 100 разів були меншими ніж у п'ятимільйонній Ірландії (лідера Євросоюзу за цим показником) – 277 дол. США проти 26,1 тис. дол. США. Німеччині (лідеру рейтингу світової індустріальної конкурентоспроможності ЮНІДО) Україна поступалась у понад 30 разів, колишнім соціалістичним країнам – на порядок, зокрема Чехії у 18,5 разів, Словаччині

– у 14,3 разів, Угорщині та Литві – у 10,6 разів, Польщі – у 9,8 разів¹. Технологічну відсталість України наочно демонструє низька частка середньо- та високотехнологічних секторів у створенні ДВПП (27% у 2018 р.), самої доданої вартості переробки у ВВП (13%), а також суттєві відмінності у структурі промислового виробництва². Крім того, за останні три десятиліття розвинені країни мали позитивну динаміку нарощування обсягів виробництва, наприклад в Китаї ДВПП зросла у понад 18 разів (1884,8%) у 2019 р. проти 1990 р., в Ірландії – майже у 9 разів (874,7%), у Польщі – у 7 разів (730,3%), в Словаччині – у 4 рази (393,8%), в Чехії – у 3,5 рази (340,3%). На противагу їм в Україні обсяги ДВПП скоротились майже втричі і становили лише 39,6% від рівня 1990 р.

Ефективну розбудову промисловості розвинені країни забезпечили комплементарним поєднанням у своїй політиці структурних і фундаментальних факторів розвитку [7]. Структурні фактори забезпечили випереджаючий розвиток окремих секторів і галузей виробництва з вищою продуктивністю («драйверів росту») і були предметом «вертикальних» («жорстких») засобів промислової політики. Фундаментальні фактори спрямовані на створення сприятливого бізнес-клімату, обмеження монополізму і підтримку конкуренції, малого і середнього бізнесу, фінансування освіти, професійної підготовки та перепідготовки кадрів, наукових досліджень і розробок, розбудову системи охорони здоров'я, інфраструктури усіх типів, що відповідає інституційним або «горизонтальним» («м'яким») засобам промислової політики.

Такий підхід є суттю сучасного державного підприємництва, яке в різних варіаціях і відтінках застосовується провідними розвиненими країнами [8]. Воно має чимало спільного з приватним підприємництвом у питаннях організації і планування діяльності. Водночас принциповою відмінністю підприємництва державного від приватного є мета. Якщо для останнього це отримання і

максимізація прибутку для власника у найкоротші строки, то для першого – створення значного, стійкого і тривалого соціального ефекту для усього суспільства, що проявляється у зростанні загального добробуту, продуктивності, доходів, формуванні нових сфер виробництва і послуг тощо. Ще однією відмінною і надважливою рисою першого є орієнтація діяльності на довгострокову стратегічну перспективу, тоді як для другого горизонт діяльності часто обмежується короткостроковою перспективою («квартальний капіталізм» [9]).

Для прикладу в ЄС структурна трансформація промислового виробництва спрямована на підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості на інноваційно-технологічній основі задля адаптації до внутрішніх викликів і динамічних технологічних змін у світовій економіці. В своїх основоположних стратегіях розвитку за останні двадцять років (Лісабонська від 2000 р. та «Європа 2020» від 2010 р.) ЄС віддавав перевагу інституційним засобам політики, застосування секторальних засобів обмежене і офіційно допускається в окремих випадках як виняток³. Такий переки, на думку європейських експертів, зумовив поступове загальмовування розвитку ЄС, особливо у нових високотехнологічних сферах економіки, і усе більші труднощі у протистоянні конкурентному тиску США та Китаю, де засоби секторальної підтримки застосовуються у більших масштабах і випадках.

Структурні зміни в промисловості ЄС забезпечуються через проголошення і реалізацію стратегічних пріоритетів, що формуються у відповідь на виклики перед співтовариством⁴. В межах кожного пріоритету

³ *Селективна чи адресна державна допомога надається так званим «чутливим» галузям на їх підтримку (сільське, лісове, рибне господарство), розбудову (широкопasmові мережі, створення аудіовізуальної продукції, транспорт усіх видів), реструктуризацію та закриття (металургія, вуглеводобуток). Legislation > Sector-specific rules / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/specific_rules.html (дата звернення: 12.12.2020).*

⁴ *На 2019-2024 рр. Єврокомісією визначено шість пріоритетів: 1) "Європейська зелена угода" (A European Green Deal) для трансформації європейського виробництва у кліматично нейтральне до 2050 р.; 2)*

¹ *UNIDO Statistics Data Portal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stat.unido.org/>.*

² *Більш розгорнутий аналіз цих показників подано в роб. [6]*

формується численні галузеві ініціативи. Практична реалізація ініціатив передбачає покращення якісних характеристик промисловості, під що виділяються відповідні фінансові ресурси. Вони надаються підприємствам і галузям як фінансова допомога за умови її використання на створення нових технологій і продуктів, що втілюються у подальшу технологічну модернізацію виробництва, похідним результатом чого є зміна його структури.

Такий підхід до забезпечення структурних змін можна вважати проблемним, а не галузевим, коли напрям змін формується виходячи з тієї проблеми, що постала перед суспільством в даний час чи постане у майбутньому. Відповідно до наявної проблеми розгортаються наукові дослідження, створюються нові технології, моделі організації бізнесу і галузі виробництва, нові продукти, здійснюється підготовка кадрів за новими професіями і спеціальностями, впроваджуються нові регуляторні норми і стандарти (які часто обмежують доступ іноземної продукції на ринок ЄС через технічну невідповідність), надається безпосередня фінансова допомога виробникам і т. п.

Згідно з таким проблемним підходом, стратегія розвитку європейської

промисловості, що відображена у відповідних комюніке Єврокомісії і визнається нею як підприємницька, передбачає, що розвиток галузі має бути інноваційним, сталим, «розумним», «зеленим», «кліматично нейтральним», «циркулярним», «цифровим», максимально локалізованим у межах ЄС, що повинно забезпечити «проривну індустріалізацію» ЄС, привести до створення нових робочих місць, дозволить підвищити стійкість європейської економіки у відношенні до економік США та Китаю, нівелювати негативний техногенний вплив промислової діяльності на навколишнє природне середовище [10]. Підтримування розвитку своєї промисловості країни Євросоюзу також убачають у інтенсивному нарощуванні промислового експорту до країн, що розвиваються. Для цього ЄС просуває і закріплює вигідні для себе правила міжнародної торгівлі, отримує безперешкодний доступ на ринки «третьох країн» і одночасно обмежує їх вхід на власний внутрішній ринок через встановлення квот і нетарифних бар'єрів [11], що обґрунтовується необхідністю слідування вище переліченим стратегічним пріоритетам розвитку¹.

На відміну від розвинених індустріальних країн в Україні увага держави до розвитку власної промисловості не приділялась впродовж останніх трьох десятиліть. Замість державного підприємництва як інструменту, що за декілька десятиліть підтвердив свою високу ефективність, реформи в Україні стали уособленням т.зв. «Вашингтонського консенсусу» – сукупності неоліберальних підходів до переведення країн з перехідною економікою на ринкові засади господарювання. Їх практичне застосування спричинило руйнівні наслідки для перехідних економік. В Україні це вилилось у глибоку деіндустріалізацію і структурну деформацію економіки, масову бідність, безробіття, регулярні соціальні потрясіння, зробило Україну економічно і технологічно відсталою, фактично беззахисною перед зовнішньою військовою агресією, оскільки поряд з

"Європа, що пристосована до цифрової ери" (A Europe fit for the digital age) для більшого пристосування цифрових технологій до потреб людей і виробництва; 3) "Економіка, яка працює для людей" (An economy that works for people) для створення більш привабливого інвестиційного середовища для зростання і створення якісних робочих місць, особливо для молоді та малого бізнесу; 4) "Сильніша Європа у світі" (A stronger Europe in the world) для посилення впливу у світі, відстоювання багатосторонності і глобального порядку, заснованого на правилах; 5) "Промування європейського способу життя" (Promoting our European way of life) для захисту верховенства права, відстоювання справедливості і основних цінностей ЄС; 6) "Новий поштовх до європейської демократії" (A new push for European democracy) для надання європейцям більше права голосу та захисту демократії від зовнішнього втручання. Пандемія КОВІД-19 не змінила ці пріоритети, водночас для їх досягнення на тлі необхідності подолання негативних для економіки наслідків пандемії ЄС ухвалило "План відновлення Європи" (Recovery plan for Europe), яким передбачено пакет стимулів на суму понад 2 трлн євро. – The European Commission's priorities. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024_en (Дата звернення 16.04.2022); Recovery plan for Europe. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en (Дата звернення 16.04.2022).

¹ Прикладом таких обмежень є запровадження в ЄС механізму вуглецевого коригування імпорту СВММ (carbon border adjustment mechanism) як ініціативи в межах Європейської зеленої угоди.

деіндустріалізацією відбулась фактична руйнація вітчизняного оборонно-промислового комплексу, узалежнення країни від поставок зовнішніх критичних ресурсів з країни-агресора. Не дивлячись на негативні результати, ця політика продовжується в Україні. Її лейтмотив – дерегуляція та лібералізація господарських відносин, виведення держави з економіки. При цьому уряд ніколи не замислювався над питанням, як ці заходи мають і чи можуть взагалі змінити структуру економіки, підвищити її технологічність і продуктивність, вирішити наявні соціальні проблеми в суспільстві.

В Україні, на відміну від розвинених країн, структурна політика під впливом неоліберальних підходів набула зовсім іншого змісту, вона не пов'язувалася ні з інституційним, ні з секторальним контекстом проведення структурних змін. Під ними малися на увазі лише заходи з роздержавлення, становлення приватної власності, малого і середнього бізнесу (фактично без його підтримки державою), реформування державного управління, його децентралізації, зміни адміністративно-територіального устрою тощо.

Що стосується інституційної складової, то на необхідність підтримування і розбудови довгострокових фундаментальних факторів розвитку увага не зверталася взагалі протягом усього пострадянського періоду. Підтвердженням цього є масштабна деградація освіти, науки, охорони здоров'я, соціального забезпечення, інфраструктури усіх типів. Усі ці сфери підтримувалися і фінансувалися державою за остаточним принципом з усталеною тенденцією до скорочення витрат на них.

Відповідна секторальній складовій змін секторальна структурна політика хоча і мала місце, проте її зміст був викривленим і суттєво відмінним від політики, що проводилася розвинутими країнами і новими індустріальними лідерами світу. Про виділення і надання державної підтримки виробничим секторам, які б могли слугувати драйверами зростання, не йшлося. Натомість допомога надавалася бізнесу, наближеному до представників влади, причому вона де-факто переслідувала не мету модернізації відсталого виробництва, а підтримування його «на плаву»

через субсидування, списання боргів, вигідні тарифи, захист від конкурентів, надання монопольного становища на ринку і т. п.

Україна зайняла пасивну позицію щодо розбудови вітчизняного виробництва, його підпорядкування насамперед споживчим, інвестиційним та оборонним потребам країни. Надмірні й невиправдані сподівання робились і продовжують робитися на іноземний бізнес та іноземного інвестора в розбудові вітчизняної економіки, при цьому за дужками залишається питання, як їх інтереси мають бути узгоджені чи підпорядковані національним інтересам країни, за замовчуванням, без обґрунтування приймається точка зору, що інтереси обох збігаються. Уряду нав'язано погляди стосовно необхідності розвитку економіки лише на основі використання поточних конкурентних переваг країни – дешевих природних, земельних і трудових ресурсів. Від представників держав – партнерів і донорів України постійно лунає теза про необхідність її спеціалізації на сільському господарстві, яка втілюється в різноманітні державні стратегії та програми¹. Водночас замовчується необхідність формування перспективних конкурентних переваг, заснованих на інноваціях і високих технологіях і, відповідно, на розбудові довгострокових фундаментальних факторів розвитку. Саме така позиція зумовила глибоку деіндустріалізацію, аграризацію і посилення

¹ Доволі яскравим прикладом свідомого програмування майбутнього України як аграрної країни є оцінка попиту на інвестиції за секторами економіки до 2030 р., зроблена в проекті Національної економічної стратегії 2030, запропонованої урядом Д. Шмигала восени 2020 р. Зокрема, як вважають урядовці, вітчизняний агросектор потребує 50 млрд дол. інвестицій, тоді як промисловість – лише 20 млрд дол., причому ці кошти мають бути направлені не на зміну секторальної структури, а лише на модернізацію виробничих потужностей, впровадження енергозберігаючих технологій тощо. Ще 7 млрд дол. планується залучити у видобувний сектор. Водночас у вітчизняний IT-сектор планується направити у 3,5 разу більше, ніж у промисловість, – 70 млрд дол., а у розвиток транспорту – в 1,5 разу більше – 30 млрд дол. (Вектори економічного розвитку 2030 / Кабінет Міністрів України. – 2020. – с. 106. URL: <https://nes2030.org.ua>). З цього можна зробити висновок, що питання індустріалізації в Україні й відповідного зростання продуктивності та доходів населення не стоїть перед урядом на порядку денному.

сировинного ухилу національної економіки, що негативно позначилось на економічній, соціальній та військовій стійкості країни.

Замість інституційних структурних змін, спрямованих на розбудову довгострокових фундаментальних факторів розвитку, уряд країни чи не головним завданням своєї діяльності вбачає дерегуляцію економіки, яка, за задумом, має забезпечити привабливість України для іноземних інвесторів. Як самоціль державою до останнього часу ставилось завдання постійного підвищення місця України в різноманітних міжнародних бізнес-рейтингах. Головним серед них був рейтинг Світового Банку «Doing Business», навіть не дивлячись на виявлені міжнародними експертами грубі фальсифікації даних у ньому, упередженість до окремих країн, недостатню обґрунтованість теоретичних та ідеологічних підвалин його складання, що зрештою стало підставою для Світового Банку відмовитись від нього у 2021 р.

Ці рейтинги, оцінюючи ступінь трудової лібералізації, податкового навантаження, безперешкодного доступу капіталу до природних та фінансових ресурсів, регуляторних бар'єрів, є відображенням класичного неоліберального підходу до економічної політики¹, у них осторонь залишаються питання зміни структури виробництва, забезпечення соціальної справедливості, майнової рівності, можливостей зростання доходів населення, розв'язання екологічних проблем. Зокрема, Україні за останні 10 років вдалося суттєво просунутись у рейтингу «Doing Business» – зі 152-го місця у 2012 р. до 64-го у 2020 р., але це не привело ні до прогресивного переструктурування виробництва (навпаки, поглибилась його деградація), ні до інвестиційного буму з боку вітчизняних

компаній і бурхливого припливу іноземних інвестицій, ні, що головне, до суттєвого зростання доходів пересічних громадян. Водночас зовнішня трудова міграція лише посилилась, а присутність іноземних товарів на внутрішньому ринку як один з прямих наслідків «покращення» позицій у рейтингу внаслідок дерегуляції та лібералізації збільшилася.

Перетворення у вітчизняній промисловості та надмірна орієнтація виробництва на зовнішні ринки не прив'язали розвиток галузі до потреб і доходів суспільства. Шокова лібералізація господарських відносин і зовнішньоекономічної діяльності на початку 1990-х років, неконтрольоване відкриття внутрішнього ринку для іноземних виробників утворили розрив, що постійно збільшується, між швидко зростаючими споживчими запитами суспільства і держави та непристосованістю й відповідною неспроможністю вітчизняного виробництва їх задовольнити. Тому вони почали задовольнятися за рахунок іноземного виробництва в обмін на вітчизняну сировину і продукцію неглибокої переробки, що поставлялися на зовнішні ринки.

Держава, тримаючи курс на дерегуляцію і лібералізацію господарської діяльності, фактично віддала внутрішній ринок на відкуп іноземному виробнику в ущемлення інтересів вітчизняного. В країні відбулася імплементація в законодавство принципів неолібералізму, чим було унеможливлено проведення секторальної структурної політики та застосування державою структурних чинників стимулювання економічного зростання². Будь-які спроби у вигляді поодиноких законодавчих ініціатив задіяти засоби секторальної структурної політики зустрічали відкритий політичний і дипломатичний спротив з боку наших західних країн-партнерів [13]. Поряд з тим, за відсутності уваги до розбудови довгострокових фундаментальних чинників розвитку держава фактично повністю позбавила себе можливостей здійснити прогресивне переструктурування економіки і

¹ Досить критичне ставлення до орієнтації державного управління на підвищення позицій країни у рейтингу *Doing Business* висловлюють провідні вітчизняні вчені. Зокрема Б. Данилишин зауважує, що є чимало країн, які мають значно гірші порівняно з Україною позиції у цьому рейтингу, проте значно кращі показники економічного розвитку і залучають значно більше інвестицій (*Рейтинг Doing Business-2020. Достижения и проколы Украины / УНІАН. 2019. 30 жов. URL: <https://www.unian.net/economics/finance/10735767-reyting-doing-business-2020-dostizheniya-i-prokoly-ukrainy.html>*).

² Приклад принципів неолібералізму, закладених у вітчизняне господарське законодавство, що обмежують застосування секторальної структурної політики, наведено в [12].

подолати деіндустріалізацію. Своїми діями вона доволі часто і цілком свідомо, під тиском іноземних лобістів та різноманітних «громадських організацій», які нібито відстоювали права споживачів, «закривала» внутрішній ринок або суттєво звужувала його місткість для вітчизняної продукції¹. За таких обставин українська наука і освіта як фундаментальні фактори структурних змін виявилися незатребуваними внутрішнім сировинним виробництвом, що почало домінувати в країні внаслідок таких деструктивних дій і політики держави.

Загалом передчасна деіндустріалізація в Україні за зовнішньої відкритості та жорсткої конкуренції на світовому і внутрішньому ринках практично унеможливила проведення успішних перетворень, зникли стимули для інвестицій у створення нових робочих місць у середньо- і високотехнологічних секторах промисловості, через надмірну експортну орієнтацію виробництва послабився зв'язок між попитом і доходами. Втрата під тиском іноземної продукції внутрішнього ринку для вітчизняного виробника обмежила потенціал прояву ефекту масштабу виробництва і, відповідно, підвищення його продуктивності. Водночас скорочення внутрішнього сукупного попиту на вітчизняні промислові товари внаслідок збільшення імпорту і за відсутності дзеркального зростання експорту переробної промисловості виступило фактором поглиблення деіндустріалізації, оскільки відбулися розширення низькопродуктивних і низькооплачуваних видів діяльності в первинному секторі та сфері послуг, руйнування ланцюгового зв'язку між доходами, попитом, внутрішнім виробництвом і внутрішніми інвестиціями в нього. Фінансова лібералізація, у свою чергу, закріпила ці тенденції, обмеживши можливості як залучення капіталу у виробництво, так і формування валютного курсу на рівні, що

підтримував би його цінову конкурентоспроможність за такої обмеженості.

Війна в Україні оголила ряд вкрай гострих недоліків вітчизняної економіки і організації оборони, що безпосередньо позначились на економічній і воєнній спроможності країни протистояти агресії, а саме:

– суттєва структурно-просторова нерівномірність розміщення промислового потенціалу по території країни, його переважна сконцентрованість у східних регіонах країни, в окремих великих містах. Така нерівномірність призвела до непропорційно великого скорочення економічної активності і доходів бюджету країни у порівнянні з площею територій, де розміщені виробничі потужності і на яких ведуться активні бойові дії. Як приклад, раптова зупинка лише одного підприємства «Азовсталь» у м. Маріуполь під час воєнних дій зумовила скорочення виробництва усієї металопродукції країни одразу на 30% з відповідною втратою доходів бюджету і валютної виручки;

– вкрай низька диверсифікованість виробництва, переважання у випуску вузького асортименту промислової і аграрної продукції проміжного споживання низького ступеню переробки. Негативний ефект для економіки від цього внаслідок воєнних дій той самий, що і від надмірної просторової концентрації виробництва – різкі раптові економічні і бюджетні втрати через зупинку чи руйнацію виробничих потужностей з випуску такої продукції, які по суті нічим компенсувати;

– зовнішня критична залежність виробництва та оборони від постачання комплектуючих, монопольна зовнішня залежність від країни-агресора та її сателітів від постачання паливно-енергетичних ресурсів, зокрема газу та нафтопродуктів, на тлі закриття до війни більшості вітчизняних НПЗ та руйнування під час війни поодиноких НПЗ, що залишились (Кременчуцький НПЗ). На тлі одночасного знищення агресором складської інфраструктури і баз зберігання паливно-мастильних матеріалів по всій країні, відсутність власного виробництва цієї продукції та проблеми з диверсифікацією джерел її постачання і оплатою за неї, створюють високу загрозу раптового колапсу економік і оборони країни, загрозу

¹ Як приклад можна навести сумнозвісну історію 2018–2019 рр. з введенням спрощених вимог і зменшення вартості розмитнення придбаних за кордоном уживаних авто з іноземною реєстрацією при їх ввезенні на митну територію України (так звані «євробляхи»). Це зумовило масованій приплив у країну старих авто з ЄС та США на тлі фактичного зупинення вітчизняного автомобілебудування як наслідку таких дій держави.

продовольчій безпеці через унеможливлення сільськогосподарських робіт;

– негнучкість і вузькість за окремими елементами транспортно-логістичної інфраструктури при спрямуванні промислової і сільськогосподарської продукції на експорт і отриманні поставок за імпортом. Зокрема мова йде, по-перше, про зав'язаність залізничної і автодорожньої інфраструктури на морські порти, що виступали вузловими хабами для зовнішньої торгівлі України у довоєнний час; по-друге, наднизька пропускна здатність (вузькість) залізничної та автодорожньої інфраструктури, що не компенсує потужності портів через вимушене перенаправлення потоків вантажів закордон сухопутними маршрутами. Блокування і захоплення агресором морських портів, морського узбережжя і морських транспортних коридорів фактично зупиняють зовнішньоекономічну діяльність, від якої утворювалось близько 50% ВВП країни у довоєнний період. Висока зношеність і вкрай недостатня кількість залізничного і автомобільного парку, відсутність логістичних складських хабів, не пов'язаних з морем, не дозволяє країні швидко географічно і технічно переорієнтувати вантажообіг, зумовлений ЗЕД, на використання лише залізниці і автотранспорту, що створює додаткові загрози економічного колапсу країни;

– висока уразливість до руйнувань промислових, логістично-складських, комунальних об'єктів, житлових і соціальних будівель, внаслідок їх проектування і будівництва за нормами мирного часу, що не урахували ймовірність значної руйнації внаслідок воєнних ударів. Цей факт обумовлює додаткові втрати економіки і подальші значні витрати на відновлення зруйнованого в умовах одночасного суттєвого звуження внаслідок війни ресурсної (фінансової, матеріально-технічної) бази для відновлення;

– критична залежність країни від зовнішньої воєнно-технічної допомоги країн-союзників, зокрема від поставок сучасної летальної зброї, нелетального воєнно-технічного обладнання, на тлі фактичного занепаду вітчизняного оборонно-промислового комплексу, не приділення державою достатньої уваги до проблем його

реформування і модернізації, налагодження виробництва власних наявних науково-технічних розробок високотехнологічного і високоточного озброєння, при одночасному існуванні і постійному загостренні зовнішньої воєнної загрози впродовж останніх десятиліть.

Через наявність перелічених недоліків поряд з технологічною і структурною відсталістю виробництва втрати економіки внаслідок воєнних дій і завданих ними руйнувань за перші півтора місяці війни, починаючи від моменту повномасштабного вторгнення РФ, за попередніми оцінками Міністерства економіки України вже становлять майже 600 млрд дол. США, що ураховують руйнування виробничих, воєнних, цивільних та інфраструктурних об'єктів. А загалом, за оцінками прем'єр-міністра України (згідно з ситуацією на початок квітня 2022 р.) втрати економіки можуть перевищити 1 трлн дол. США.

З метою запобігання колапсу економіки урядом на період воєнного стану було вжито ряд термінових заходів з дерегуляції господарської діяльності для підтримки бізнесу і населення. Зокрема: внесенні радикальні зміни у систему оподаткування з метою суттєвого зниження рівня податкового навантаження на суб'єктів, а для окремих категорій фізичних осіб-підприємців – скасування обов'язкової сплати податків; визначено перелік товарів критичного імпорту для уникнення зростання валютного курсу та інфляції від збільшення попиту на валюту для зовнішньоторговельних операцій за імпортом на тлі різкого падіння експорту та валютних надходжень, скасовано мита на імпорт та зведено до мінімуму процедури митного оформлення вантажів; запроваджено програму релокації виробництв з регіонів, де ведуться активні бойові дії, у регіони, де таких дій немає; розширено програму надання пільгового кредитування малого та середнього бізнесу та підвищено ліміти надання пільгових кредитів (до 60 млн грн); надано можливість торговельним мережам залучати пільгові кредити на суму до 1 млрд грн на один рік під 5%; запроваджено програму матеріальної і продуктової підтримки переселенців; започатковано будівництво тимчасового житла для переселенців тощо.

Зазначимо, що вжиті тимчасові заходи є продовженням політики дерегуляції, яка проводилась до війни. У них відсутні будь-які структурні акценти і вони не покликані змінити і покращити структуру економіки, якщо зважати на ті підходи до структурних трансформацій в розвинених країнах, що були розглянуті вище. Швидке і недостатньо обґрунтоване запровадження окремих заходів ще більше відкрило вітчизняний ринок для імпорту, причому далеко не критичного і не важливого для воєнної економіки, що спричинило додатковий тиск на виробників¹. Зокрема затверджений перелік товарів критичного імпорту [14] налічує 89% від кількості позицій товарів довоєнного асортименту², а дозвіл на безмитне ввезення окремої продукції під виглядом гуманітарної допомоги відверто дискредитує Україну, зокрема йдеться про нові та вживані автомобілі іноземного виробництва (в т.ч. бізнес- та люкс-класу), зростання надходження яких в країну після відповідних рішень було лавиноподібне³.

Водночас по закінченню війни і воєнного стану уряд вже розглядає можливість узаконити вжиті заходи і зробити їх постійними, що, як вважають урядовці, допоможе забезпечити швидке повоєнне відновлення⁴. В його основу, як і до війни, вони закладають екзогенну модель зростання,

¹ В Україну просять не пускати імпорту молочку для збереження галузі / *AgroPortal.ua*. – 10 квітня 2022 р. URL: <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/v-ukrajinu-prosyat-ne-puskati-importnu-molochku-dlya-zberezheniya-galuzi>; Гетманців хоче скасувати спрощене митне оформлення гуманітарної допомоги / *Цензор.Нem*. – 21 квітня 2022 р. URL: https://biz.censor.net/news/3335778/getmantsiv_hoche_sk-asuvaty_sproschene_mytne_oformlennya_gumanitarnoyi_dopomogy.

² Експертні групи НБУ та професор Каліфорнійського університету рекомендують обмежити критичний імпорту і провести репрофайлінг євробондів / *Інтерфакс-Україна*. – 20 квітня 2022 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/825787.html>.

³ В Україну ввозять елітні автівки та телефони під виглядом "гуманітарки" / *Дзеркало тижня*. – 23 квітня 2022 р. URL: <https://zn.ua/ukr/article/print/UKRAINE/v-ukrajinu-vvozzat-elitni-avtivki-ta-telefoni-pid-vihljadom-humanitarki.html>.

⁴ Мінекономіки не виключає повної дерегуляції для бізнесу й після воєнного стану / *РБК-Україна*. 18 квітня. 2022 р. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/minekonomiki-isklyuchaet-polnoy-deregulyatsii-1650268106.html>.

а саме орієнтацію на ринки країн G7 та ЄС з розширенням експорту своєї традиційної продукції, за якою Україна вже має конкурентні переваги, а саме продовольство і метал [15]. Для них, як вбачають в уряді, ці країни мають скасувати імпортні квоти та мита. Щоб збільшити експортну спроможність Україна має розбудувати швидку логістику, а для зростання експортних надходжень при скороченні через війну фізичних обсягів продукції – стимулювати переробку аграрної сировини всередині країни і продаж закордон готової продукції з більшою доданою вартістю⁵. Для збільшення переробки, як і до війни, ставка робиться на залучення іноземних інвестицій і технологій, подальшу дерегуляцію і лібералізацію господарських, трудових і земельних відносин, поглиблення децентралізації [16], збереження курсу на аграризацію економіки та виокремлення серед урядових пріоритетів «нової аграрної політики»⁶, – тобто на все те, що не дало позитивного результату для структурної трансформації економіки загалом та промисловості зокрема.

У цьому зв'язку зауважимо, що успішний досвід повоєнного відновлення країн вказує, що воно має відбуватися на основі мобілізаційної моделі розвитку з підвищенням координуючої і підприємницької ролі і частки держави в економічних процесах, чітким і всеосяжним плануванням і проектуванням збалансованого економічного, соціального і просторового розвитку, а не подальшої дерегуляції в умовах зруйнованих ринків, яка в Україні ще до війни призвела до слабкості та відсталості в економічному та воєнному плані. Повоєнне відновлення, як вже зазначалось, не повинно розглядатися лише як повернення економіки на довоєнний рівень, воно має бути спрямоване на його структурну трансформацію, реіндустріалізацію і кардинальне підвищення продуктивності. Тому політика повоєнного відновлення повинна мати інший зміст, будуватись на основі використання структурних та

⁵ Кукурудзу і пшеницю пропонується переробляти на біоетанол, спирт, крохмаль, корм для сільськогосподарських тварин, білки для косметичної, фармацевтичної та харчової промисловості.

⁶ п.7 Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни [17].

фундаментальних факторів розвитку. Це означає як виділення і державну підтримку секторальних пріоритетів розвитку, що стануть драйверами зростання, так і розбудову освіти, інфраструктури, розгортання НДДКР для отримання власних інноваційних продуктів і технологій цивільного і оборонного призначення. Розвиток має бути наздоганяючим з точки зору прискореного подолання відсталості від розвинених країн. Ураховуючи фактичну зруйнованість вітчизняної науки і відсутність готових до впровадження власних інноваційних розробок, він має здійснюватись на основі запозичення зарубіжних технологій і організації ліцензійного виробництва. Паралельно має розвиватись вітчизняна наука і генерувати власні розробки, впровадження яких буде необхідне після завершення наздоганяючого етапу і вичерпання потенціалу зростання за рахунок технологічних запозичень.

Перелік секторальних пріоритетів структурних трансформацій в промисловості має формуватись виходячи з раніше визначених ключових проблем, на розв'язання яких має бути спрямоване повоєнне відновлення, а також на формування нового високопродуктивного і технологічно передового переробного виробництва. Аналогічно до підходів ЄС вирішення цих проблем доцільно розглядати як стратегічні пріоритети розвитку країни, у організаційно-управлінському плані досягнення кожного з них слід здійснювати через відповідні національні проекти. Такими пріоритетами/проектами можуть бути:

– *нове житло і розумні міста* – відновлення житлового фонду зруйнованих міст і населених пунктів, заміна зношеного застарілого житлового фонду у містах, що не зазнали руйнацій внаслідок воєнних дій; використання концепції розумних помешкань і міст при плануванні житла і генеральних планів забудови, відмова від порочної практики хаотичної забудови, комплексне планування комфортного життєвого простору міст, перегляд норм будівництва житла у бік підвищення його енергоефективності, захищеності від вибухових руйнувань, введення норм щодо обов'язкової наявності облаштованих підземних бомбосховищ та укриттів у новобудовах; першочергове

забезпечення власним житлом військовослужбовців, працівників медичної, освітньої, наукової сфер, ліквідація черг на житло; розбудова і модернізація комунального господарства міст, комунального транспорту, мереж багатоярусних паркінгів для приватного легкового автотранспорту;

– *логістика та інфраструктура* – модернізація діючих і будівництво нових міжнародних вантажних і пасажирських транспортних коридорів для морського, наземного та повітряного видів транспорту; повне оновлення і розширення залізничного парку вантажних та пасажирських вагонів, локомотивів, розвиток мережі швидкісного міжобласного залізничного сполучення; мережі міжобласних автобанів, обласної, районної і сільської мережі автошляхів з твердим покриттям; мережі міжрегіонального авіасполучення та регіональних аеропортів, створення національного пасажирського та вантажного авіаперевізника; будівництво мережі нових логістично-вантажних суходільних і портових хабів; створення регіональної мережі сховищ нафтопродуктів, захищених від вибухових руйнувань;

– *медицина* – модернізація діючих і будівництво нових лікарень, діагностичних центрів; розбудова санаторно-курортних і реабілітаційних центрів, розвиток медичного туризму; перегляд у бік розширення регіонально-просторової мережі лікувальних закладів з наближенням первинного медичного обслуговування до людей у малих містах і селах; створення національного виробництва медичного, діагностичного, реабілітаційного обладнання і виробів широкого асортименту; розширення розробок і випуску власних ліків, створення потужностей для виробництва власних основних фармацевтичних інгредієнтів, унезалежнення від зовнішніх поставок такої продукції; модернізація і розширення парку спеціального медичного автомобільного і авіаційного транспорту;

– *продовольча безпека* – зміцнення статусу країни як світового виробника і постачальника продовольства, переорієнтація на експорт готової до вживання продовольчої продукції з високою часткою доданої вартості, а не аграрної сировини; створення національного

виробництва продовольства за повним циклом – власне виробництво повного спектру агротехніки, агрохімії, харчосмакових добавок, обладнання для збору, переробки, зберігання і транспортування продовольчої та агропродукції; створення регіональної мережі сховищ і баз для тривалого зберігання запасів продовольства і агросировини, захищених від вибухових руйнувань;

– *національна оборона* – забезпечення потреб збройних сил у озброєнні за рахунок налагодження повного циклу розробки і виробництва власної зброї різних типів, в т.ч. стрілецької, ракетно-артилерійської, бронетехніки, бойової робототехніки, систем ППО та ПРО, транспортної та бойової пілотованої та безпілотної розвідувальної та ударної авіації, бойових суден, засобів розвідки та спостереження, радіолокаційного обладнання, засобів радіоелектронної боротьби; модернізація воєнної інфраструктури та логістики, воєнних полігонів та навчальних центрів; модернізація і будівництво нових баз розміщення та сховищ для консервації бойової наземної та авіаційної техніки з підвищеним ступенем захисту від авіаційних та ракетних ударів, захищених баз зберігання боєприпасів;

– *зелена економіка та циркулярне виробництво* – імплементація у національну економіку положень Європейської зеленої угоди, впровадження норм і стандартів щодо циркулярного виробництва, розширення виробництва електроенергії з відновлювальних джерел, запровадження національної системи управління відходами, створення регіональної мережі виробничих потужностей для повної переробки чи/та утилізації створюваних в країні усіх промислових та побутових відходів у повному обсязі, очищення і рекреація забруднених територій та водойм внаслідок промислової діяльності, випуск обладнання та техніки для переробки відходів та рекреації.

Слід наголосити, що категорично не варто робити ставку на відновлення лише на основі іноземної допомоги у вигляді постачання промислових товарів в Україну замість відбудови чи створення підприємств для виробництва аналогічних товарів в середині країни. Зовнішні поставки матимуть короткостроковий ефект поліпшення ситуації,

тоді як запуск власного виробництва є умовою довгострокової стабільності і розвитку. Повоєнна реіндустріалізація національної економіки має змінити не лише і не стільки структуру вітчизняного експорту у бік суттєвого нарощування її промислової складової, причому переважно у вигляді складної високотехнологічної продукції кінцевого споживання, але й орієнтуватися в першу чергу на розбудову переробних виробництв для споживчих, інвестиційних, соціальних, медичних потреб внутрішнього ринку, модернізацію інфраструктури усіх типів, максимальне забезпечення оборонних потреб держави, з урахуванням необхідності «зеленого переходу», декарбонізації виробництва, усунення зовнішньої енергетичної залежності та воєнних загроз.

Виходячи із перелічених стратегічних пріоритетів розвитку країни слід визначити секторальні пріоритети для випереджаючого розвитку окремих галузей та виробництв з наданням відповідної державної допомоги як на дослідження і розробки, так і на організацію виробництва. Слід урахувати, що чинне вітчизняне законодавство з державної допомоги, що адаптоване до аналогічного законодавства ЄС, було ухвалене в мирний час і не враховує можливості корекції форм та обсягів державної допомоги підприємствам, що зазнали руйнувань і збитків внаслідок воєнних дій, воно також не враховує гострий дефіцит інвестиційних і обігових коштів у підприємств не лише на дослідження і розробки, але і на організацію, модернізацію і розширення виробництва, який був до війни і збільшиться після неї.

Виходячи із першочерговості реалізації завдань повоєнного відновлення розбудову промисловості слід розділити на етапи.

Перший етап – у короткостроковій перспективі (1-3 роки) вирішення негайних проблем за рахунок відновлення і збільшення довоєнного виробництва з його модернізацією на основі запозичення технологій. Пріоритети:

– виробництво будівельних матеріалів і виробів для швидкого відновлення зруйнованого житлового фонду міст, забезпечення населення тимчасовим житлом, подальшої заміни зношеного і застарілого житлового фонду в містах;

– відновлення нафтопереробки для забезпечення економіки паливно-мастильними матеріалами;

– відновлення і розширення потужностей оборонно-промислового комплексу для подолання дефіциту озброєння. Запуск у виробництво готових вітчизняних розробок, налагодження ліцензійного виробництва зброї іноземних зразків, в т.ч. ударних пілотованих та безпілотних літальних апаратів, далекобійної артилерії, бронетанкової техніки; завершення конструкторських робіт і випробування вітчизняних зразків і запуск у серійне виробництво ракетно-артилерійського озброєння, систем протиповітряної оборони, РЕР та РЕБ, бойової робототехніки;

– відновлення галузей, що мали експортну спрямованість виробництва до війни (металургія, АПК) для забезпечення валютних надходжень у повоєнний час та їх використання на подальшу розбудову промисловості на наступних етапах.

Другий етап – у середньостроковій перспективі (4-7 років) модернізація діючих, створення нових підприємств для закладання основ довгострокових структурних змін виробництва, реіндустріалізації і підвищення продуктивності економіки шляхом запозичення/придбання за рахунок державної допомоги зарубіжних технологій і ліцензій в умовах відсутності/дефіциту власних готових до впровадження науково-технічних розробок і технологій. Пріоритетами розбудови мають стати галузі машинобудування, хімії, виробництво харчових продуктів, текстильне виробництво та виробництво одягу, зокрема:

– транспортне машинобудування – виробництво транспортних засобів для автомобільних, водних та залізничних пасажирських та вантажних перевезень з огляду на необхідність відновлення і перебудову логістичної мережі України, модернізації залізничного парку. Основна увага має бути приділена відновленню потенціалу вітчизняного суднобудування, вагонобудування, розширенню лінійки продукції автомобільного транспорту. Збільшення асортименту та обсягів випуску продукції суднобудування можливе за рахунок випуску пасажирських і вантажних річкових і морських суден різних класів і типів, зокрема круїзно-туристичних, спеціальних суден для

очистки і розширення русел річок і каналів, для ліквідації наслідків екологічних забруднень на воді, для транспортування рідини (нафти, рідкого газу), суден військового призначення. Розбудова вітчизняного автомобілебудування може відбуватись, зокрема, наприклад, через налагодження випуску вантажних автомобілів різного призначення та вантажопідйомності, автомобільної будівельної техніки, важкої рятувальної техніки, великогабаритних комфортабельних автобусів для міжміського і міжнародного сполучення, спеціальної комунальної техніки для міського господарства, спеціального медичного транспорту («швидкі», реанімобілі, пересувні діагностичні центри, «клініки на колесах» і т.п.), міського пасажирського електротранспорту, спеціальної техніки для будівництва і ремонту автомобільних шляхів та залізничних колій;

– сільськогосподарське машинобудування – виготовлення складної сільськогосподарської техніки підвищеної ергономічності та економічності для обробки ґрунтів та рослин, посіву та збору врожаю, механізації у тваринництві, технологічне устаткування для меліорації земель, зберігання врожаю у сховищах, переробки сільгосппродукції та харчової промисловості;

– енергетичне машинобудування – збільшення виробництва продукції для модернізації існуючих і будівництва нових атомних, теплових та гідроелектростанцій, розширення чи започаткування випуску технологічного устаткування для виробництва електроенергії з альтернативних джерел, зокрема для вітрової, сонячної, водневої енергетики;

– верстатобудування і виробництво технологічного устаткування для модернізації основних галузей промисловості – вугільної, машинобудівної, металургійної, хімічної, фармацевтичної, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової, будівельних матеріалів, – із підвищеними показниками ресурсо- та енергозбереження, екологічності та автоматизації технологічних процесів.

– «екологічне» машинобудування – спеціальні машини і устаткування для очистки ґрунтів, стічних промислових та побутових вод, повітря, роздільної переробки та утилізації промислових відходів, побутового сміття,

старих предметів вжитку (побутової техніки, автомобілів, одягу і т.п.); системи контролю за рівнем забруднення навколишнього природного середовища;

– приладобудування – прилади контролю, вимірювання і регулювання для систем транспорту і зв'язку, управління технологічними процесами і роботизованими комплексами, створення джерел світла на основі нових матеріалів, удосконалення керуючих електронних систем авіаційної, корабельної, залізничної та автомобільної техніки, розвитку навігаційних систем; виготовлення медичного діагностичного і лікувального обладнання та апаратури;

– високотехнологічне хімічне та нафтохімічне виробництво, зокрема, виробництво гумових та пластмасових виробів для промислових та побутових цілей, синтетичних волокон для виробництва тканин, вторинна переробка гуми та пластмаси; виробництво широкого спектру власних паливно-мастильних матеріалів за європейськими стандартами екологічної безпечності; розширення асортименту хімічної продукції для потреб АПК, зокрема перехід від виробництва переважно азотних до виробництва переважно комплексних та органічних мінеральних добрив, створення власних виробництв засобів захисту рослин та ґрунтів, харчових домішок для тваринництва, виробництво альтернативних і відновлювальних джерел енергії (біоетанолу, біогазу, синтез-газу);

– фармацевтичне виробництво – налагодження випуску всередині країни широкої лінійки генериків, впровадження власних передових фармацевтичних розробок, виробництво ліків для ветеринарної медицини; випуск власних активних фармацевтичних інгредієнтів та незалежнення виробників ліків від їх зовнішніх поставок [18];

– текстильне виробництво та виробництво одягу – розвиток сировинної бази за рахунок поглибленої переробки льону, шкіряної сировини, відмова від давальницьких схем сировинного забезпечення виробництва; відновлення виробництва натуральних, синтетичних та комбінованих тканин, розвиток сфери дизайну одягу, просування на ринок

власних брендів одягу для масового споживача.

Третій етап – у довгостроковій перспективі (від 7-10 років) переважний розвиток високотехнологічних виробництв відповідно до вище згаданих стратегічних пріоритетів країни на основі запозичених і власних «зелених», «циркулярних» і «смарт» технологій.

Розбудова відповідних пріоритетних секторів і виробництв має відбуватися за активної участі держави на основі реалізації концепції сучасного державного підприємництва, що застосовується в ЄС, США, Китаї. У цьому зв'язку варто зосередитись на створенні власних «національних чемпіонів» – стратегічно важливих для економіки і безпеки держави великих підприємств та їх об'єднань у сфері промисловості та критичної (енергетичної, транспортної) інфраструктури з максимальною локалізацією технологічних ланцюгів виробництва всередині країни, мережею суміжних виробництв, що входять у ці технологічні ланцюги і поєднаних між собою на основі індустріально-регіональних кластерів, починаючи від видобутку і постачання мінеральних ресурсів, виготовлення проміжних товарів, закінчуючи випуском продукції кінцевого споживання для внутрішнього ринку і експорту. Держава має виступити організатором створення таких компаній на засадах публічно-приватного партнерства, участі (повної/часткової) у капіталі компаній, інвестиційної та інноваційної (із залученням розробок вітчизняних наукових установ, придбання іноземних ліцензій) підтримки діяльності компаній, у подальшому залишатися власником таких підприємств на правах повного чи часткового володіння ними із часткою не менше від розмірів контрольного чи блокуючого пакета акцій залежно від розміру підприємства та його значущості. Портфель таких підприємств слід регулярно переглядати відповідно до цілей їх створення і викликів перед суспільством.

Слід приділити особливу увагу утворенню ланцюгового зв'язку між виробництвом та споживанням продукції згаданих компаній, використовуючи інститут державного замовлення та публічних закупівель для відповідного формування ринків збуту у

суміжно-пов'язаних секторах та сферах. Мова йде не лише про вимогу локалізації виробництва при закупівлі, а про паралельну із створенням виробництв реалізацію проектів розбудови і модернізації суміжних сфер, які стануть споживачами продукції цих виробництв. Зокрема, наприклад:

– розбудова транспортного машинобудування (залізничний, авіаційний, морський транспорт) має супроводжуватись одночасною розбудовою транспортної залізничної, авіаційної та портової інфраструктури, оновленням і розширенням рухомого складу залізниці, парку літаків національних авіакомпаній, морських і річкових суден;

– розвиток медичного приладобудування та фармацевтики здійснювати при одночасній розбудові, модернізації і розширенні мережі державних і недержавних лікувально-медичних, діагностичних, реабілітаційних закладів, розширенні програми доступних ліків;

– виробництво пасажирського і спеціального комунального транспорту та устаткування здійснювати одночасно із реалізацією масштабних програм розбудови комунальної інфраструктури міст (оновлення і розширення комунального транспортного парку, розвиток мережі маршрутів комунального транспорту, модернізація систем життєзабезпечення міст);

– виробництво енергетичних установок для традиційної та відновлювальної енергетики слід супроводжувати одночасною програмою модернізації енергогенеруючих і енергорозподільчих компаній, розширення мережі компаній відновлювальної енергетики.

Доцільно націоналізувати великі приватні компанії у стратегічних секторах промисловості та інфраструктури (в першу чергу енергетичні) або увійти в капітал таких компаній шляхом застосування механізму конвертації державної допомоги та інвестицій у акції компаній у розмірі не менше контрольного чи блокуючого пакету. Це дозволить збільшити доходи бюджету, підпорядковувати діяльність компаній національним інтересам, запровадити довгострокове планування діяльності та розбудови компаній, зменшити негативні прояви ринкової влади та зловживань таких компаній по відношенню до інших суб'єктів та

державного управління (нейтралізація явища олігархії), збільшити їх прозорість та підконтрольність перед суспільством.

Для забезпечення локалізації виробництва з використанням власної мінерально-сировинної бази слід переглянути нинішню політику щодо експорту критично-важливої для виробництва сировини (металобрухт, мінеральна руда для виробництва рідкоземельних і кольорових металів, деревина), щодо поспішної приватизації промислових підприємств (в тому числі з видобутку зазначеної критично-важливої сировини), щодо державних закупівель (у частині встановлення вимог щодо локалізації), щодо державного програмування розвитку у частині законодавчо-нормативного забезпечення запуску та реалізації національних проектів і включення у їх реалізацію національної промисловості.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Повномасштабна війна проти України, розв'язана Російською Федерацією, викрила ряд суттєвих недоліків реформування національного господарства впродовж останніх десятиліть, що призвели до технологічної відсталості, економічної слабкості, воєнної вразливості. Політика повоєнного відновлення країни має урахувати попередні прорахунки розвитку, а саме відновлення слід розглядати як «вікно можливостей» для формування нової високопродуктивної і високотехнологічної «розумної» і «зеленої» економіки, важливою складовою якої має стати сучасна промисловість. Важливу роль у реіндустріалізації має відіграти держава, що підтверджено успішним досвідом розвинених країн. Державне підприємництво, як сучасна модель поведінки держави в економіці, що на практиці підтвердила свою ефективність, має закласти довгострокові позитивні тренди структурних індустріальних і суспільних трансформацій, заснованих на принципах раціоналізму, національних інтересів та загального добробуту. Досягнення стратегічних пріоритетів розвитку країни має відбуватись на основі комплементарного поєднання структурних та фундаментальних факторів розвитку у проведенні політики відновлення. Виділення секторальних

пріоритетів як драйверів зростання та формування за цими пріоритетами великих національних компаній – основа структурних факторів. Стимулювання трансферу зарубіжних технологій на початкових етапах відновлення, одночасна розбудова власної науки та освіти,

модернізація інфраструктури, розвиток медичної та соціальної сфер мають сформувати фундаментальні фактори довгострокового стійкого і сталого розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смарт-промисловість: напрями становлення, проблеми і рішення: монографія / За ред. В. П. Вишневецького; НАН України, Ін-т екон. пром-сті. Київ, 2019. 464 с.
2. Механізм державної підтримки реконструкції промисловості України: монографія / За ред. М. О. Кизима. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 360 с.
3. Pidorycheva I. Yu., Antoniuk V. P. Modern development trends and prospects for innovation in the technology-intensive sectors of Ukraine's industry. *Science and Innovation*. 2022. Vol. 18, No. 1. P. 3–19. URL: <https://doi.org/10.15407/sci ne18.01.003>.
4. Саліхова О. Б., Курченко О. О. Ендогенізація розвитку промисловості через технологоорієнтовані стартапи: досвід США, уроки для України. *Економіка України*. 2020. № 11. С. 60–86. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.060>.
5. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. The policy of economic nationalism: from origins to new variations of economic patriotism. *Baltic Journal Of Economic Studies*. Vol. 4, No. 4, 2018. P. 274–281. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-274-281>.
6. Кіндзерський Ю. Політика інклюзивної та сталої індустріалізації в Україні: виклики та пріоритети реалізації. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. С. 105–117. <http://dx.doi.org/10.35774/econa2020.01.01.105>.
7. McMillan M., Rodrik D., Sepulveda C. Structural change, fundamentals and growth: A framework and case studies / International Food Policy Research Institute. Washington, DC., 2017. 330 p.
8. Mazzucato M. *The Entrepreneurial States. Debunking Public vs. Private Sector Myths*. London: Anthem Press, 2013. 202 p.
9. Barton B., Manyika J., Koller T. Measuring the economic impact of short-termism / McKinsey Global Institute Discussion Paper. 2017. 16 p.
10. A New Industrial Strategy for Europe / European Commission; Communication from the commission COM(2020) 102 final. Brussels. 2020. Mar. 10. 17 p.
11. Rodrik D. Trade Strategy, Development, and the Future of the Global Trade Regime // Meeting Globalization's Challenges: Policies to Make Trade Work for All; [ed. by L. Catão, M. Obstfeld]. Princeton, Princeton University Press. 2019. 280 p. PP. 69–76.
12. Борисенко З. Чому Зеленський не має підписувати закон про підтримку значних інвестицій. *Дзеркало тижня*. 2021. 2 лют. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/chomu-zelenskij-ne-maje-pidpisuvati-zakon-pro-pidtrimku-znachnikh-investitsij.html>.
13. Кисилевський Д. Локалізація по-американськи. Як США використовують публічні закупівлі для захисту своїх виробників. *Дзеркало тижня*. 2021. 5 лют. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/lokalizatsija-po-amerikanski.html>.
14. Про перелік товарів критичного імпорту: постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2022-p>.
15. Свириденко Ю. Як буде відновлюватися Україна? *Українська правда*. 2022. 21 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/21/7341214/>.
16. Нарис про відбудову України / Бекер Т. та ін.; Centre for Economic Policy Research. London, UK. С. 22–32. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf.
17. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>.
18. Саліхова О., Гончаренко Д. Фармацевтика Україна: від залежності до ендогенного розвитку. *Економіка та прогнозування*. 2020. № 4. С. 7–35.

REFERENCES

- Vyshnevskiy, V. P. (ed.) (2019). *Smart-promyslovist: napriamy stanovlennia, problemy i rishennia*. Kyiv: Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Kyzym, M. O. (ed.) (2020). *Mekhanizm derzhavnoi pidtrymky rekonstruktsii promyslovosti Ukrainy*. Kharkiv: FOP Liburkina L. M. [in Ukrainian].
- Pidorycheva, I. Yu., & Antoniuk, V. P. (2022). Modern development trends and prospects for innovation in the technology-intensive sectors of Ukraine's industry. *Science and Innovation*. 18-1: 3–19. <https://doi.org/10.15407/sci ne18.01.003>.
- Salikhova, O. B., & Kurchenko, O. O. (2020). Endohenizatsiia rozvytku promyslovosti cherez tekhnolohoorientovani startapy: dosvid SShA, uroky dlia Ukrainy. *Ekonomika Ukrainy*. 11: 60–86 [in Ukrainian].
- Reznikova, N., & Panchenko, V., Bulatova O. (2018). The policy of economic nationalism: from origins to new variations of economic patriotism. *Baltic Journal Of Economic Studies*. 4 (4): 274–281. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-274-281>.
- Kindzerskyi, Yu. (2020). Polityka inkluzyvnoi ta staloi industrializatsii v Ukraini: vyklyky ta priorityety realizatsii. *Ekonomichniy analiz*. 30 (1): 105–117. <http://dx.doi.org/10.35774/econa2020.01.01.105> [in Ukrainian].
- McMillan, M., Rodrik, D., & Sepulveda, C. (2017). Structural change, fundamentals and growth: A framework and case studies. International Food Policy Research Institute. Washington, DC.
- Mazzucato, M. (2013). *The Entrepreneurial States. Debunking Public vs. Private Sector Myths*. London: Anthem Press.
- Barton, B., Manyika, J., & Koller, T. (2017). Measuring the economic impact of short-termism. McKinsey Global Institute Discussion Paper.
- European Commission (2020). A New Industrial Strategy for Europe. Communication from the commission COM(2020) 102 final. Brussels. Mar. 10.
- Rodrik, D. (2019). Trade Strategy, Development, and the Future of the Global Trade Regime. *Meeting Globalization's Challenges: Policies to Make Trade Work for All*. Ed. by L. Catão, M. Obstfeld. Princeton, Princeton University Press. 69–76.
- Borysenko, Z. (2021). Chomu Zelenskyi ne maie pidpysuvaty zakon pro pidtrymku znachnykh investysii. *Dzerkalo tyzhnia*. February 02. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/chomu-zelenskij-ne-maje-pidpisuvati-zakon-pro-pidtrimku-znachnykh-investitsij.html> [in Ukrainian].
- Kysylevskiy, D. (2021). Lokalizatsiia po-amerykansky. Yak SShA vykorystovuiut publichni zakupivli dlia zakhystu svoikh vyrobnykiv. *Dzerkalo tyzhnia*. February 05. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/lokalizatsija-po-amerikanski.html> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2022). Pro perehlyk tovariv krytychnoho importu, 153 [in Ukrainian].
- Svyrydenko, Yu. (2022). Yak bude vidnovliuvatysia Ukraina? *Ukrainska pravda*. April 21. Retrieved from: <https://www.ppravda.com.ua/columns/2022/04/21/7341214/> [in Ukrainian].
- Beker T. (n.d.). Narys pro vidbudovu Ukrainy; Centre for Economic Policy Research. London, UK. P. 22–32. Retrieved from: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf [in Ukrainian].
- Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2022). Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny, 266/2022 [in Ukrainian].
- Salikhova, O., & Honcharenko, D. (2020). Farmatsevytka Ukraina: vid zalezhnosti do endohennoho rozvytku. *Ekonomika ta prohnozuvannia*. 4: 7–35 [in Ukrainian].

Yurii Kindzerskyi, Doctor of Sciences (Economics), Senior researcher, Leading researcher, Department of Economic Growth And Structural Changes In The Economy, State Organization «Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine», Ukraine

POSTWAR RECOVERY OF UKRAINE'S INDUSTRY: CHALLENGES AND FEATURES OF POLICY

Abstract

Introduction. The war of the Russian Federation against Ukraine encourages a rethinking of the model of national economic reform policy pursued in recent decades and has caused significant technological and economic backwardness of the country, making it vulnerable to external aggression. Policy miscalculations, especially in matters of industrial development, should be taken into account in shaping the directions of postwar recovery. The war of the Russian Federation against Ukraine encourages a rethinking of the model of national economic reform policy pursued in recent decades and has caused significant technological and economic backwardness of the country, making it vulnerable to external aggression. Policy miscalculations, especially in matters of industrial development, should be taken into account in shaping the directions of postwar recovery.

Purpose. Identify key challenges and outline the features of the policy of postwar recovery of Ukrainian industry.

Results. The exceptional importance of industry for the stability and state of the economy both in peacetime and in wartime is shown. The key indicators of Ukraine's industrial development in the pre-war period are analyzed, which testify to its significant backwardness from developed countries. Against this background, the approaches to the formation and implementation of industrial development policy in developed countries and in Ukraine are analyzed and compared. The essence of modern state entrepreneurship is briefly described and its important role in ensuring effective economic and industrial transformations in developed countries is shown. Attention is drawn to the need for a complementary combination of structural and fundamental factors of development and the allocation of its strategic priorities in the implementation of state entrepreneurship. The main shortcomings of Ukraine's economic policy that led to deindustrialization and lagging behind in the pre-war period are

identified. The "bottlenecks" of Ukraine's economy, which appeared during the war and led to large-scale economic losses, are shown. It is pointed out that overcoming the consequences of the war and post-war reconstruction should not be carried out by prolonging the pre-war approaches to economic management. Possibilities of implementation of the state entrepreneurship model to ensure effective recovery and accelerated development of the domestic economy are proposed. In this regard, the strategic priorities of the country's development, the corresponding sectoral priorities of the industry, its stages of recovery and the main organizational measures to be taken by the state to implement these priorities are highlighted.

Keywords: war; postwar recovery; economic policy; state entrepreneurship; industry; industrialization.

Cite as: Kindzerskyi, Yu. (2022). Postwar recovery of Ukraine's industry: challenges and features of policy. *Economic analysis*, 32 (2), 101-117. DOI: 10.35774/econa2022.02.101